

ԿԵՐԱՆԻ ԵՒ ՄՇԱԿՈՅՔ

ՎԱՍՊՈՒԻՐԱԿԱՆԻ ԻՆՔՆԱՊԱՇՏԱՆՈՒԹԵԱՆ

40-ԱՄԵԱՅ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ (1896 - 1936)

Ամերիկայի Համալսապուրականի Կեդրոնական Մարմնոյ նախաձեռնութեամբ Յունիսին պիտի տօնի այս տարեդարձը: Բազմարի քերքեր հաւանաբար առանձին քիւեր նորիքն այս եղերական եւ միամբայցն դիցագնական պայքարին, որ Վասպուրականցինքը «Մեծ դէպէ» կ'անւանեն:

1895-ի Սասունի ըմբոստացումը դաժանօրէն զավեցաւ եւ կրակի ու աւարի տրեցաւ Տարօնի աշխարհը: «Մայիսեան բարենորդումները» մըշակեցան պեսուրիւններու կողմէ, որ քիւրքերը փոխարինեցին ընդհանուր ջարդով . . . :

Ծնդհանուր արտակարգ քննիչ նըշանակութ Շաքը փաշան դրկւեցաւ գործադրելու գայն: Եւ անոր փոխանորդ Պահրի փաշան, Սաստետտին փաշայի, անմիշչական հրամանաւարութեամբ ձեռնարկեց Վասպուրականը եւս ներարկելու երայ սրոյ:

Սակայն Վասպուրականը անօգ եւ անմոռնիշ չկրեց այդ հարւածը:

Տարիներէ ի վեր իրիմեանի եւ Փորբուգաղեամի պատրաստած սերունդը գերագոյն նիզը գործ դրաւ պաշտպանելու անդէն ծողովուրդը, իր քըլուիր ունենալով երեք հայ կրտսեցուրիւններու միացած ուժը եւ միանոյլ վեռականուրիւմը:

Ինքնապաշտպանութեան սկանչելի ոգին էր Մկրտիչ Թէրլէմէզեամը -

«Աւետիսեան», որ իբր տեղացի մեծ յարգանի կը վայելէր ժողովուրդին մէջ եւ երիտասարդ Վազգէն Տէրյիանը: Հ. Յեղ. Դաշնակցութիւնը, իր հասակով պառանի (1891-ին Կազմակերպաւած), Վասպուրական էր դրկածութեալ ու պատրաստած գործիչներէն Պետոն, իսկ լեռնային մասերու պաշտպանութիւնը կը կազմակերպէր Հայ Կամաւորական Գումդերու ապագայ իրաւունքանը վարդանը՝ խումբ մը անւանի բաշերու հետ, որանց քըլուն կը պատկանէր Դումանը: Հնն էր նաև Հնչակեան նիրաւած ու գաղափարական գործիչներէն Մարտիկը (Մարտիրոս Սարովյանինամ), ար համալսրանի նառարիմն նեռուած էր յեղափոխական առաջարկը:

Այս ակամաւոր ու կարաղ յեղ. գործիչներու դեկալարութեամբ կազմակերպած էր կատալի ընդդիմուրիւն վան-Այգեստանի բռլոր քաղերուն մէջ:

Աւելի քան նաև օր տերեց այդ անհաւասար կուրիք: Թշնամիին կանոնահաւասար կորիք եւ քրոսկան բազմարիւ զօրքերու եւ քրոսկան բազմարիւ նորդաներու զրումները հանդիպեցան ինորդաներու զրումներու: Բայց անա պազպատէ կործեքը: Բայց անա քննամօրներու ետեւէն երեւան կազայ քննամօրներու ետեւէն երեւան կիւպատուր (բնատեղի անգլիական հիւպատուր (անգլատերական սպայ մը), որ անձամբ կը նորակրծումը . . . :

Հայ մարտիկներու գիրքները կը խորտակիմ. զօրքն ու խուժանը կը սեղմէն շպան, դժոխային կրակի մէջ

առնելով զանոնք, ու կստիպեն քողուլ դիրքերը:

Օտար պետութիւններու ներկայացուցիչները հաւատացուցին կուտղներուն թէ՝ երէ հեռանան քաղաքէն իրեմի կերպաշատորեն ժողովուրդի ապահովութիւնը. հակառակ պարագային՝ կոսորածը անխուսափելի է . . . :

Ինչպէս յանախ, մանաւանդ պայմարի նախնական այդ շրջանին, մերքները, հաւատ ընծայեցին անոնց խօսքերուն եւ գիշեր մը քողուցին քաղաքը: Հազարէ աւելի երիտասարդներ ապաստանցան կարագայ սարը:

Հոն է ահա, որ օտար ներկայացուցիչներու խոսուումներու նկատմամբ յունեսները երեւան եկան, որոնց մեծ մասը կը կազմէին անոնք, որոնց ընտանիքները մնացած էին անպաշտպան: Ասոնք յայտնեցին թէ պիտի վերադառնան քաղաք: 200-է աւելի երիտասարդներ գտանորէն մտան քաղաք, մնացողներէն 83 հոգի, Պետոյի հետ որոշեցին Գարակիսար լիրան նամբային հոյ անցնի, իսկ ուժերու մնացեալ մեծ մասը ուղղւեցաւ դէպի Սալմաստ Ա-

կոտիսեանի եւ Մարտիկեանի առաջնորդութեամբ:

Կառավարութիւնը նախապէս գիտէր ի հարկէ, որ միակ նամբան ըմբռուստներու՝ Պարսկաստանն է: Նա ժիրտերով բռնել տւալ յիշեալ նամբաները, եւ անխուսափելին տեղի ունեցաւ . . . :

Աղբակի Բարդութիմէոս Վանքին առջեւ փուած դաշտին մէջ, կեանէի եւ մասնան զարկուրելի կոխմերու մէջ ինձկան 800 երիտասարդներ իրենց առաջնորդ Աւետիսեանի եւ Մարտիկի հետ, իսկ Գարակիսար լիրան վրայ ինձկան Պետոս իր մարտիկներով:

Սակայն Հայ Յեղ. Դաշնակցութիւնը անպատիծ չը քողուց այս նախնիրի դերակատարները:

Մէկ տարի յետոյ Շերիփ Բէզի ցեղախումբը կատաղի յարձակում կը թեց հանասօրի մէջ ու ջարուեցաւ: Ապա կազմակերպւեցաւ Բանկ Օստումանի ումբային ցոյցը - այդ քուրք էր հայ ժողովրդի եւ ցասումը յեղափոխականներու:

Վ. Փ.

ԹԵՐԹԵՐՈՒ ՏԱՐԵԴԱՐՁՆԵՐ

Հայ հասարակութեան անծանօթ չէ հայ քերքի երատարակութեան եւ մանաւանդ « տեւական»-ը երատարակութեան հետ կապւած տաժանելի դժւարութիւնները: Հայ խմբագիրը՝ քերեւս դատապարտած կիսաքաղ տարելու, մոլեռնանդ կորպուլ ու յամառութեամբ կը շարունակէ իւր քերքի երատարակութիւնը:

Գաղութահայութեան ցեղային գիմագծի պահպանութեան, հայեցի դաստիարակութեան, աւանդական բարոյական ոգիի պահպանման եւ մանաւանդ ապագայի կենսատու յոյսերուն կապւած պա-

հելու մէջ հայ տարագիր քերքերը ամենախոչըր դերն ունին կատարելիք ու այդ պատւաւոր դերը, սակաւ բացառութեամբ, ասոնք կը կատարեն, հակառակ այդ քերքերուն մէջ նկատւած քերութիւններուն:

Հայ քերքը ապրեցաւ դժմդակ պայմաններուն մէջ, ապրեցաւ տարագիր ժողովուրդին հետ անոր հոգեկան ցաւերը, անոր տառապանիքներն ու, ընդհանուր առմամբ, մնաց իր կոչման բարձրութեան վրա: Երբեմն, իբրև ծընունի մեր ամբական պայմաններու, ան ունեցաւ յախուոն պոռքկումներ ու